

کنش گفتاری موفق پیامبر(ص) در خطبه غدیر

پژوهشگر علوم قرآن و حدیث ضمن اشاره به معیارهای کنش گفتاری موفق از دیدگاه آستین، به اثبات این مسئله پرداخت که پاره گفتار «من کنت مولا فلهذا علی مولا» یک کنش گفتاری موفق بوده است.

پژوهشگر علوم قرآن و حدیث ضمن اشاره به معیارهای کنش گفتاری موفق از دیدگاه آستین، به اثبات این مسئله پرداخت که پاره گفتار «من کنت مولا فلهذا علی مولا» یک کنش گفتاری موفق بوده است.

به گزارش ایکنّا، نشست «کنش گفتاری حدیث «من کنت مولا فلهذا علی مولا» بر اساس دیدگاه آستین» با ارائه مرضیه تالی طبسی؛ پژوهشگر علوم قرآن و حدیث دوشنبه ۱۵ آبان در دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم برگزار شد که گزیده آن را در ادامه می خوانید؛

یک فراز از خطبه پیامبر(ص) در روز غدیر برای همه آشنا است و آن عبارت «من کنت مولا» است. علت اینکه این فراز آشنا است این است که به تواتر هم از شیعه و هم اهل سنت نقل شده است. با این وجود در دلالت این حدیث بحث است که مولا به چه معنایی است و این بحث مورد مجادلات فریقین است. برای خود من سوال بود اگر فقط معنا مد نظر باشد در خود خطبه عبارات دیگری هم هست که به این مضمون یعنی وصی و خلیفه اشاره دارد اما چرا این عبارت بیشتر مورد بحث قرار گرفته و چالش برانگیز است.

در اینجا خواستم از نظریه زبان شناسی آستین استفاده کنم. در نیمه دوم قرن بیستم میلادی آستین نظریه کنش گفتاری را مطرح کرد. یک زمان هست که گفتارهای ما کار انجام می دهد. به این کار کنش گفتاری می گویند. نظریه کنش گفتاری به بررسی متن با توجه به بافت آن می پردازد تا معانی پنهان یک عبارت آشکار شود. او مثال می زند وقتی شهردار می گوید جاده باز است، در واقع دارد با این جمله یک کار انجام می دهد و آن باز کردن جاده است. آستین می گوید مسئله فراتر از صدق و کذب است و آیا اگر کسی غیر از شهردار بگوید جاده باز است، جاده باز می شود؟

در دیدگاه آستین بافت زبان اهمیت ویژه ای دارد یعنی آستین می گوید اگر بخواهیم معنای اصلی یک پاره گفتار را به دست بیاوریم خیلی مهم است شرایطی که در آن وجود دارد لحاظ کنیم. برای مثال معنای جمله فردا سامان می آید برای ما روشن است ولی برای اینکه بدانیم گوینده چه هدفی داشته باید ببینیم این سخن در چه بافتی مطرح شده است. نقش آیه تبلیغ در کنش گفتاری حدیث غدیر

با این توضیح در مورد فضای خطبه غدیر باید چند نکته را مورد توجه قرار داد؛ یک اینکه موضوع آنقدر مهم است که در جمعیت بی سابقه حاجیان در حجه الوداع بیان می شود. دوم اینکه موضوع آنقدر مهم است که پیامبر(ص) در هوای بسیار داغ به حاجیان خسته از حج برگشته دستور توقف داده و به کسانی که جلو رفتند دستور بازگشت داده است. سوم اینکه دستور این توقف با نزول آیه تبلیغ آغاز شده است. لذا علاوه بر این موارد، محتوای آیه تبلیغ به عنوان یکی از عوامل موثر در بافت نقش مهمی در تعیین کنش گفتاری حدیث «من کنت مولا» دارد.

بحث بعدی من معیارهای کنش گفتاری موفق از نظر آستین در پاره گفتار «من کنت مولا» است. نکته اول این است که باید توافق متعارفی داشته باشیم به نحوی که افراد معینی با توجه به شرایط معینی واژه های خاصی را تولید کنند. به عبارت دیگر، باید توافقی باشد که بر اساس آن با کمک پاره گفتاری که از واژه های معینی تشکیل می شود بتوانیم کنش معینی را اجرا کنیم. واژه کلیدی این پاره گفتار «مولی» است.

«مولی» از ماده ولی اشتقاق یافته است. معانی ولی در کتب لغت قرب و نزدیکی، محب و دوست و یاور و رهبر و امام و سرپرست امور است. پس در دایره معانی کلمه مولا معنای سرپرستی و خلافت وجود دارد. بنا به نقل تاریخ، خلیفه اول در خطبه ای کلمه مولا را به معنای سرپرست و خلافت به کار برده است. عبدالرزاق صنعانی نیز به خطبه ای از خلیفه دوم اشاره می کند که کلمه مولا را به معنای سرپرستی و خلافت به کار برده است. علاوه بر این، بسیاری از اهل سنت هم بر این باورند که مولا این معنا را می دهد. ابن عثیمین وهابی اعتراف می کند که مولا به معنی صاحب اختیار و رهبر حکومت است. کلبی لغت شناس بزرگ اهل سنت هم مولا را به معنی آنکه برتر از ما نسبت به جان و مال ما است بیان کرده است. بنابراین «مولا» کلمه ای نبوده که وقتی پیامبر(ص) به کار برده کسی معنی آن را نداند. اگر کسانی باشند این کلمه برایشان نامفهوم باشد باید معنای این کلمه را از پیامبر(ص) سوال می کردند.

معیار بعدی از نظر آستین این است که طرفین ارتباط و شرایط مورد نظر باید برای استناد به توافق خاصی که از آن تبعیت می کنند متناسب باشند. به عبارت دیگر توافق در موضع و موقعیت درستی به کار گرفته شود. برای مثال با بیان پاره گفتار من فرمان می دهم، تنها در صورتی می توانیم دستور دهیم که طرف مقابل ما در جایگاه اجتماعی پایین تری باشد. از نظر آستین شرایط و جایگاه طرفین و قوانین حاکم بر آنها در موفق بودن کنش آنها موثر است. لذا برای بررسی کنش حدیث غدیر نیاز به شناخت جایگاه پیامبر(ص) و مخاطبین داریم. به عنوان نمونه در همین خطبه پیامبر(ص) از مردم سوال می کند که آیا من نسبت به شما اولی از خودتان نیستم؟

توافق کامل؛ شرط کنش موفق

آخرین معیار از نظر آستین در کنش گفتاری موفق این است که توافق باید کامل باشد برای مثال در شرط بندی باید حداقل دو نفر حضور داشته باشند. این شرط هم همانطور که در بیان بافت و موقعیت اجتماعی بیان شد که با جمعیت کثیر حاجیان از نقاط مختلف تحقق یافت.

نتیجه اینکه بر اساس شرایط کنشی موفق از دیدگاه آستین پاره گفتار «من کنت مولاه» یک پاره گفتار موفق محسوب می شود. اگر چه پاره گفتار به ظاهر دارای ساختار خبری است ولی یک پاره گفتار کنشی محسوب می شود. علاوه بر کنش بیانی دارای کنش منظوری و تأثیری نیز می باشد و در کنش منظوری که محور تحلیل زبانی آستین است به این نتیجه می رسیم که پیامبر اکرم(ص) درصدد بیان و صدور حکمی است که در این حکم، امام علی(ع) به عنوان ولی امر مسلمین منصوب می شود و الفاظ دیگری که در خطبه آمده افاده این حکم را نمی کند. در بررسی کنش تأثیری به این نتیجه دست یافتیم که با توجه به کنش های تأثیری که در مخاطبان رخ داده است این پاره گفتار کنشی با وجود اینکه از جانب الهی بوده ولی ریشه در باورهای جامعه بشری آن زمان و ارزش های مورد قبول عامه آن دوران داشته است.